

АКТУАЛНО
CURRENT

НЯКОИ ОТЛИЧИТЕЛНИ ЧЕРТИ НА РЕЛИГИОЗНАТА ТОЛЕРАНТНОСТ

Калина Пейчева

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Целта на настоящия доклад е опит да се посочат някои отличителни характеристики на религиозната толерантност и да представи ролята на междурелигиозния диалог като модел на общуване и интеракция, с помощта на който ще се подпомогне съвместното и мирно съжителство и взаимодействие на многообразието от индивидуални и общностни културни, етносни, религиозни различия.

Ключови думи: толерантност, религиозна толерантност, равенство, понасяне, търпимост

ВЪВЕДЕНИЕ

Терминът „толерантност“ произлиза от латинското „tolerare“ и означава търпя, понасям, допускам, разрешавам, одобрявам. За първи път се използва през 1530 г. (Tolerance/online Etymology Dictionary). Диалогът между юдеи, християни и мюсюлмани, на практика иницииран от Втория ватикански събор в периода 1962–1967 г., но поддържан и от трите авраамични религии, придобива особена актуалност в съвременната епоха, разтърсвана от конфликти, кризи, пандемия, войни, сривове на морала и нравствеността.

Условие за съществуването на толерантността е наличието на различни идеи, интереси, ценности, независимо кой е субектът на разликите. Начин за нейното приемане и придобиване е социализацията, в която като най-важни сегменти можем да споменем възпитанието, образованието, комуникацията, информираността, както и средата, в която живее индивидът, защото толерантността се възпитава. Толерантността се проявява в различни форми: национална, религиозна, расова, сексуална, идеологическа, културна и др. „Те могат да бъдат тясно свързани една с друга и като цяло тяхното влияние да бъде окончателно определящо за определени посоки в определени процеси“ (Maliqi 2023).

Взаимозависимост и взаимосвързаност са характеристики на културното многообразие в съвременния свят и са предпоставка и необходимост за проява на толерантност. Тя може да се разглежда като набор от специфични и психологични социални умения, които позволяват на индивида или групата да запази своята идентичност.

ЦЕЛ

Целта на настоящия доклад е да се посочат някои разлики между светска и религиозна толерантност и да се представи същността и ролята на междурелигиозния диалог, който не се разглежда от теологична гледна точка, а по-скоро се прави опит да бъде обяснен диалогът, представяйки социалната и културна страна на свободата на религията.

Толерантността е правото на изразяване на мнение, начин на живот, ценностна ориентация, свобода на духа от всички форми на предразсъдъци и насилие. Формулата на толерантността означава способността да се изслушва чуждото мнение, без при това да си задължен непременно да се съгласяваш и приемаш разбиранията на събеседника. „Лесно е да разказваш, много по-трудно е да умееш да слушаш, а най-трудно е да проявяваш разбиране“ (Тахиров 1994, 82). На комбинацията от трите ни учи толерантността. „Към толерантността се подхожда със съзнание на убеденост“ (Йотов 2003, 173). Изисква се време и доверие, което се изгражда чрез взаимодействие и комуникация – тук проличава нуждата и ролята на междурелигиозния диалог, който е съществен и решаващ за опознаване на „другия“ и за развитие на толерантност с цел постигане на мирен съвместен живот. Придобиването, възпитанието и съхранението на толерантността изискват взаимност. Тя е ценност, която се възпитава.

В условията на културното многообразие особено актуална е задачата за осмисляне на комплекса от проблеми, свързани с изграждането на отношения между последователи на различни религии, които обикновено се реализират в ситуация на „междурелигиозен диалог“. Междурелигиозният диалог има диалектическа връзка с религиозната толерантност, защото без толерантност не би могло да има диалог, камо ли междурелигиозен. Този диалог е форма на комуникация и не се основава на теологически спорове, а е средство за изчистване на недоразуменията по отношение на теми, касаещи съвместния живот. Не се изисква премахване на различията в мненията и убежденията, а разбиране и приемане на съществуващи различия. Междурелигиозният диалог би могъл да допринесе за опознаване на традициите на инакомислещите и тяхното приемане, като в допълнение постави рамки на обществено присъствие, така че всяка религиозна общност да се чувства приета и разбрана, но да не притеснява останалите. Междурелигиозният диалог не е принудително налагане на идеи на представителите на различните религии, а е среща, която допринася добронамерено и искрено, с уважение и добри чувства за разрешаване на общи и различни проблеми, за обсъждането им в спокойна атмосфера, за научаване на повече за „другия“, за създаване на предпоставка за сътрудничество и дори за споразумение.

Междурелигиозният диалог не е стремеж към обединяване на религиите или известяване на собствената религия, не е показване на превъзходство на религията или стремеж за промяна на вярата. Той се появява в резултат на търсенето на решения на житейски проблеми, резултат от съвместния ни живот. Това са усилия за осигуряване на по-сигурно и мирно бъдеще на поколенията, за прекратяване на кръвопролития и забравяне на неразбирателствата от близкото и далечно минало.

В исторически аспект религиозната толерантност между християни се появява по време на Реформацията през XVI и XVII в., когато се появяват много протестантски секти, които проповядват рационалната доктрина на лично спасение. Това генерира силна традиция на религиозно достойнство, която има непосредствено отражение в трудовете на Джон Лок и Джон Стюарт Мил. По различно време в различните държави религиите и народите тълкували толерантността по различен начин в зависимост от политическата система и религиозните ценности. „Например понятието за „другия“ се е променяло между мюсюлманите и християните в зависимост от епохата. И това е довело до влошаване на взаимоотношенията помежду им“ (Куруджан 2010, 99).

Има разлика между „толериране“ и „толерантност“. Толериране е „затваряне на очите“ за дребни отклонения или на „даване на аванс“ някому заради слабост или предпочитание. Д. Карагяурова в книгата си „Просоциално поведение като междуличностно отношение“ (Карагяурова 2010, 5) описва резултати от свое изследване на алтруизма и един от тях е, че физическата привлекателност е фактор за по-често оказване на помощ. Най-вероятно поради стереотипи, които предписват на привлекателните хора положителни качества. За разлика от алтруизма, „толерантността изисква нещо повече от готовност за помагане – убеденост и решителност“ (Йотов 2003). Толерирам означава понасям, а в основата си толерантността е отрицание на едно отричане, тя е антинетолерантност, което означава, че толерантността не е първична в порядъка на действията: тя е рефлексия в порядъка на мисленето, като първо се появява нетолерантността.

Толерантността и нетолерантността образуват континуум. Нетолерантността като непримиримост и непоносимост има важни социални функции и често определя прогресивния характер на обществените промени. Формите на проява на нетърпимост са толкова, колкото са ситуацияите, които ги провокират и допускат. Нетолерантността в някои области може да се прояви като омаловажаване на усилията, а в други – като пренебрегване (елиминиране) на съществуващото. „Нетолерантността „не знае предели“ и служи като източник на най-разрушителните междуличностни и междугрупови конфликти“ (Клинчарски 2007, 8).

Толерантността е процес – тя не е само търпимост и поносимост към различието, а е лична свобода и избор, обогатяване, разбиране на различието на „другия“ и приемането му. Принципът за оцеляване в мултикултурния свят не се състои в това да мислиш, чувстваш и действаш като „другия“, за да се реализира сътрудничество, а във взаимно зачитане, приемане и правилно оценяване на богатството от култури. Това е и способността да се поставим на мястото на другия, което включва емпатия, състрадание и е активно отношение, а не пасивно търпене. Толерантността може да се нарече доброжелателство и ангажираност към другите. Според Уилям Джеймс „толерантността се корени в огромното оценяване на живота, гарантиращо духовното ни здраве... Лайбниц разсъждава, че хората няма да престанат да имат различни схващания, нито ще запомнят всички аргументи в полза на толерантността, но при наличието на такова разнообразие на мнения те трябва да запазят мир помежду си и задължения на човечност“ (Клинчарски 2007).

Би могло да се каже, че думата „толерантност означава уважение към вярата и мислите на останалите хора“ (Куруджан 2010). Религиозна толерантност е сложен феномен на общественото съзнание, в който светогледът и социално-психологическите нагласи се комбинират и признават легитимността на множество религиозни вярвания и традиции, търпимост между представителите на различни религии, основани на принципа на взаимно уважение и взаимно признаване на правото на съществуване и дейност. С други думи, религиозната толерантност може да се разбира като ценност и социална норма на гражданското общество, изразяващи се в правото на всички хора да бъдат различни по вероизповедание и религиозна идентичност.

Цветан Тодоров в своя труд „За толерантността и недопустимото“ (Денкова 2022) описва двата водещи принципа на толерантността, а именно: равенството и свободата. На основата на тези два принципа и на познанието ни за толерантност можем да заключим, че е изключително трудно да се говори за толерантност в религията, защото тя включва не само толерантността към другите, но и признаване на равните им права. Всеки човек е привързан към религиозните си ценности, което е предпоставка религиозната толерантност в много отношения да се отличава от светската (политическа, межкултурна и т.н.). Ценностно-мирогледното ядро на светската култура не е строго йерархична структура, защото се

основава на принципа на плурализма на ценности и мнения, което води до признаване на относителността на всякакви „чужди“ идеали и възгледи като равностойни на „своите“. Двата принципа на толерантността се основават на уважението към убежденията и разбиранията на „другия“ и възприемането на „другия“ като равен. Но това не би могло да се отнася за религиозната толерантност, т.е. признаването и възприемането на чуждата вяра като равнопоставена на своята. Д. Дидро в „Нетолерантност“ пише, че църковната нетолерантност смята за лъжлива всяка религия освен тази, която признава дадената църква. В сърцето на всяка нетолерантност има една претенция за владееенето на някакъв привилегирован образец, който за вярващия е неговата религия като единствената вярна и истинна и съответно другата религия е невярна или поне не притежава пълнотата на истината. В действителност всяка религиозна култура, за разлика от светската, има строга йерархична структура с един единствен център – сакралното, което се разбира по свой начин във всяка религия. Сама по себе си религията не би могла да бъде толерантна в смисъла, който влагаме, когато говорим за светската толерантност. Религиозната толерантност не може да включва в себе си като задължителен компонент доктриналната толерантност и равна ценност на религиите, но религиозната толерантност може да се прояви като откриване на сходни ценности и убеждения със стремеж сближаване на последователите на различни религии и признаването на равенството на членовете им като човешки същества, като в допълнение се поставят рамки на обществено присъствие, така че всяка религиозна общност да се чувства приета и разбрана, но да не притеснява останалите. Толерантността не е само във всекидневното на религиозната практика. По отношение на църквите тя е не просто веротърпимост, а позволяване на собствена бюрокрация. Религиозната толерантност е търпимост, взаимно възприемани отношения между представителите на различни религии, основани на принципа на взаимно уважение, взаимно признаване на правото на съществуване и дейност, а религиозната нетолерантност представлява рязко негативни отношения към представителите на другата религия, които могат да намерят израз в нарушаване на техните права, в репресии и преследване. В допълнение „при вярващия толерантността се мотивира допълнително не от това да не засегне някаква човешка личност, но да не засегне свръхличността на Бога“ (Йотов 2003).

Да си припомним как Махатма Ганди прекарва по-голямата част от живота си, за да пледира за помирение между индуси и мюсюлмани, като вярва, че Бог е един, а само пътищата към Него са различни. Николай Кузански в „За мира във вярата“ разказва съня на своя герой, на когото му се явило видение, че със знанията на малцина влиятелни мъдреци можело да се постигне единодушие по всички големи разногласия, които се наблюдавали в религиите по цял свят, и чрез това единодушие по подобаващ и правдив път можел да бъде установен вечен мир. Сънуващият разяснява, че „цялото многообразие по-скоро съществувало в ритуалите, отколкото в почитането на единния Бог, почитан от всички култури“ (Денкова 2022). Пример в живота за сбъдване на този сън е описаното от Мишел дьо Монтен, който разказва в „За свободата на съвестта“ за делото на Юлиан Отстъпника, който виждайки, че в Константинопол простият народ не се спогажда с различните християнски вери, повикал от двете страни първосвещениците и започнал настойчиво да ги увещава да спрат тези граждански разногласия и всеки да служи на своята вяра безпрепятствено и без страх (Денкова 2022). Тази среща е реален призив за междурелигиозен диалог, за проява на толерантност, свобода и равенство в изповядването на религиите. В подкрепа на правото на свобода на вероизповеданията се изказва и Спиноза (Денкова 2022), като според него човек е свободен в разсъжденията си, но действията му не бива да са насочени против интересите на общността.

В библейски текстове откриваме толерантността като поносимост: „Моля ви да водите живот, достоен със съвършено смирение и кротост, с дълго търпение, с поносимост един към друг в любов и да се стараете в свързката на мира да опазите единство в Духа“ (Еф, 4:1-3). В Библията четем още: „Облечете се с милосърдие, благост, смирение, кротост и дълго търпение. Понасяйте се един друг и един на друг си прощавайте“ (Кол, 3:12-13). Толерантността е християнската поносимост, която е добродетел. Толерантността, признанието, приемането, състраданието и помирението са качества, които правят живота ни с „другите“ мирен и взаимоспомагателен, и те заедно съдействат да се стабилизира характерът ни като добродетелен. „Новото разбиране на толерантността е за упражняването ѝ като добродетел“ (Йотов 2003).

Толерантността е разбиране и поведение, добродетел, която се възпитава и за проявлението ѝ в живота е задължително да я развиваме и усъвършенстваме в нас ежедневно. Религиозната толерантност може да се разбира като ценност и социална норма на гражданското общество, изразяваща се в правото на всички хора да бъдат различни по религиозна идентичност. Толерантността е една от най-съществените спойки в обществата, която осигурява тяхното оцеляване и развитие и изисква взаимност и практика. Участието в различни форми на междурелигиозен диалог ще ни помогне да опознаем другите и да развиваме толерантност към тях. Развитието и израстването на толерантността се подхранва при контакти, работни и приятелски срещи с инакомислещите, в които, опознавайки ги, ги разбираме и намираме сходни между нас черти, които са сходни за всички живи същества. Толерантността се възпитава и обучава. Тя не е даденост, а конструкция.

Пиер Бейл в „Отговор на въпросите на един провинциал. Толерантността“ казва: „Питате ме какво ще стане с аргументите на тези, които поддържат догмата на толерантността, ако е вярно, че религията, съставена от множество секти, противоречи на спокойствието на гражданските общества? Такива хора не забравят да кажат, че разнообразието на религията може значително да допринесе за благо на обществата, защото сектите ще се стараят да се надминат една друга в добрите нрави и ревностното служене на родината и ще поддържат устойчивостта на републиката. Ако хората прегърнат духа и догмата на толерантността, разнообразието от секти ще бъде повече от полезно, отколкото вредно за благо на обществата на земята“ (Денкова 2022).

Невъзможно е мислите, чувствата и вярата на хората да бъдат еднакви. Вместо да се стремим да премахнем различията във всички измерения на духовния и социален живот, трябва да ги приемем и да потърсим подход и път за съвместно и мирно съжителство. Хората, независимо че са представители на различни култури и изповядват различни религии, могат да се обединят за постигане на живот, който се основава на принципите на мира, толерантността и взаимното почитане. „Големият политически въпрос, който трябва да бъде решен, е как да се справим с глада и да се повиши жизненият стандарт на хората. Главният източник на несигурност в света са социалната несправедливост, насилието, неразумното използване на плодовете на съвременната култура и наука. Тогава няма да се задават въпроси дали съществува опасност от етнически или религиозни конфликти“ (Тахиров 2007, 173). „Основните противоречия на нашето столетие няма да бъдат между отделни народи, религии и култури, а между богатството и бедността, между неграмотността и добре образованите, мотивираните и приспособимите, между имащите достъп до знание“ (Тахиров 2017, 271).

Превръщането на религиозното многообразие в източник на богатство и фактор на взаимно опознаване и създаване на атмосфера на взаимна толерантност и уважение е адекватно и възможно посредством междурелигиозен диалог. Диалогичността, уважението към чуждата вяра и поддържането на добри взаимоотношения с останалите хора независимо от конфесионалната им принадлежност са задължителни общочовешки принципи. Те са не

само абстрактни теоретични постановки, но и продуктивни ценности, прилагани в реалния живот през най-градивните епохи от християнската и мюсюлманската история и на всички религии. Толерантността към различията и тяхното зачитане се постига чрез междурелигиозен диалог като единствена успешна форма на взаимодействие и интеракция между културите, в това число и религиите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Вместо заключение посочвам някои основни характеристики на религиозната толерантност: признаване на правото на съществуване на всяка религия; зачитане на всеки религиозен избор на хората, правото им на свободно изразяване на религиозните убеждения; толерантност към вярващите да практикуват различни религии, да приемат различни религиозни практики; отказ от осъждане на „чужда“ религия и принуда по въпросите на религиозната вяра; изключване на репресивни мерки от всякакъв характер във връзка с принадлежността на дадено лице към определена религия; готовност и способност за диалог, търсене на взаимно разбирателство, сътрудничество между вярващи, религиозни сдружения от различни вероизповедания, светски организации.

ЛИТЕРАТУРА

- Денкова, Л., Е. Григоров, А. Лозев (2002). *Философия на толерантността*. София, с. 9, 34, 39, 99.
Йотов, Ст. (2003). *Етика и мултикултурализъм*. София, с. 173.
Карагяурова, Д. (2010). Просоциално поведение като междуличностно отношение. София, с. 5.
Клинчарски, В. (2007). *Нетолерантността към различията*. София, с. 8.
Куруджан, А. (2010). *Диалогът през призмата на исляма, основи на диалога*. София, с. 99.
Тахиров, М. (2007). *Идентичност и толерантност*. София, с. 104.
Тахиров, М. (2017). *Неолибералното общество и межкултурното общуване*. София, с. 271.
Maliqi, N. (2003). Toleranca politike ne funkcion te paqes.
Толеранс/онлайн Етимологи Диктионари.

REFERENCES

- Denkova, L., E. Grigorov, A. Lozev (2002). *Filosofia na tolerantnostts*. Sofia, s. 9, 34, 39, 99.
Yotov, St. (2003). *Etika i multikulturalizim*. Sofia, s. 173.
Karagyaurova, D. (2010). *Prostisialno povedenie kato mejdulchnostno omoshenie*. Sofia, s. 5.
Klincharski, V. (2007). *Netolerantnostta kum razlichiyata*. Sofia, s. 8.
Kurucan, A. (2010). *Dialogut prez prizmata na islama, osnovi na dialoga*. Sofia, s. 99.
Maliqi, N. (2003). Toleranca politike ne funkcion te paqes.
Tahirov, M. (2007). *Identichnost i tolerantnost*. Sofia, s. 104.
Tahirov, M. (2017). *Neoliberalno obshtestvo i mejdukulturno obshtuvane*. Sofia, s. 271

SOME FEATURES OF RELIGIOUS TOLERANCE

Abstract: *The purpose of this paper is to point out some distinctive features of religious tolerance and to present the role of interreligious dialogue as a model of communication and interaction, with the help of which the joint and peaceful coexistence and interaction will be supported of the diversity of individual and community cultural, ethnic and religious differences.*

Keywords: *tolerance, religious tolerance, equality, understanding, respect*

Kalina Psycheva, PhD candidate
University of Library Studies and Information Technologies
E-mail: kelybg@yahoo.com